

Секція А7 Фізична культура і спорт	
УДК 796.011.3-056.24:37.014.5(477)	
Дата першого надходження статті до видання	2026-02-21
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-03-23
Дата публікації/оприлюднення	2026-03-23

Трансформація системи фізичного виховання України: інтеграція адаптивного спорту та перспективні напрями адаптивного фізичного виховання

Молнар Михайло Васильович

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри теорії та методики
фізичної культури

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

e-mail: mykhailo.molnar@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0002-5233-3766>

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз процесу впровадження адаптивного фізичного виховання в сучасну освітню систему України в умовах динамічних законодавчих змін та суспільних викликів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю гармонізації термінологічного апарату та практичних підходів до фізичної реабілітації осіб з інвалідністю та осіб з обмеженням повсякденного функціонування. Автором проведено детальний розбір нормативно-правової бази, зокрема Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (у редакції 2025 р.) та Закону «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», у результаті чого виявлено суттєву термінологічну розбіжність: відсутність офіційного закріплення поняття «адаптивне фізичне виховання» при домінуванні терміну «адаптивний спорт». У роботі доведено, що адаптивний спорт у вітчизняному законодавчому полі зміщений у бік соціальної реабілітації та концепції «спорту заради розвитку», що виокремлює його як специфічну форму діяльності, спрямовану на досягнення соціальної та матеріальної незалежності особистості, а не лише на спортивні рекорди. Визначено, що адаптивне фізичне виховання має виступати фундаментальним педагогічним проектом фізіологічної підготовки, який готує дитину до подальшої самоактуалізації. Вперше в контексті освітнього процесу акцентовано на важливості адаптивного спорту як стратегічного інструменту реабілітації ветеранів війни та постраждалого цивільного населення, що сприяє їхньому переходу від клінічної реабілітації до активної інтеграції в місцеві громади. У статті запропоновано узагальнене визначення адаптивного спорту як інтегративного виду діяльності, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні аспекти. Обґрунтовано необхідність легітимізації адаптивного фізичного виховання на рівні закону для подолання вікового розриву, оскільки чинне правове поле фокусується на особах 18+, що дозволить нормативно закріпити роботу педагогів у закладах освіти. Результати дослідження мають практичне значення для вдосконалення навчальних програм та розвитку спортивної інфраструктури в територіальних громадах України.

Ключові слова: адаптивний спорт, інтеграція в суспільство, нормативно-правове регулювання, обмеження повсякденного функціонування, соціалізація, соціальна реабілітація, спорт заради розвитку.

Transformation of Ukraine's physical education system: integration of adaptive sports and perspective directions of adaptive physical education

Mykhailo V. Molnar

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor at the Department of Theory and
Methodology of Physical Culture

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

e-mail: mykhailo.molnar@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0002-5233-3766>

Abstract. The article carries out a comprehensive theoretical and methodological analysis of the implementation of adaptive physical education into Ukraine's modern educational system amidst dynamic legislative changes and societal challenges. The relevance of the study is driven by the need to harmonize the terminological framework and practical approaches to the physical rehabilitation of persons with disabilities and individuals with limitations in daily functioning. The author conducts a detailed review of the regulatory and legal framework, specifically the Law of Ukraine «On Physical Culture and Sports» (2025) and the Law «On Rehabilitation in the Healthcare Sector». This analysis reveals a significant terminological discrepancy: the lack of official legal recognition for the concept of «adaptive physical education» despite the prevalence of the term "adaptive sports." The study demonstrates that in the domestic legislative field, adaptive sports is shifted toward social rehabilitation and the «Sport for Development» concept. This defines it as a specific form of activity aimed at achieving social and material independence of the individual, rather than mere athletic records. It is determined that adaptive physical education should serve as a fundamental pedagogical project of physiological preparation, preparing the child for further self-actualization. For the first time within the educational process context, the importance of adaptive sports is emphasized as a strategic tool for the rehabilitation of war veterans and the affected civilian population, facilitating their transition from clinical rehabilitation to active integration into local communities. The article proposes a generalized definition of adaptive sports as an integrative activity that combines pedagogical, psychological, and social aspects. The necessity of legitimizing adaptive physical education at the legislative level is substantiated to bridge the age gap – since the current legal framework focuses on individuals aged 18 and older – which would allow for the formal regulation of pedagogical work in educational institutions. The results of the study hold practical significance for improving educational curricula and developing sports infrastructure within Ukraine's territorial communities.

Keywords: adaptive sports, social integration, regulatory and legal framework, limitations in daily functioning, socialization, social rehabilitation, Sport for Development.

Вступ

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку української держави характеризується докорінною перебудовою соціальних та освітніх парадигм, що зумовлено як євроінтеграційними процесами, так і критичними викликами воєнного стану. У цьому контексті особливої гостроти набуває питання реформування системи фізичного виховання, яка має трансформуватися з інструменту загальної підготовки у дієвий механізм інклюзії та реабілітації.

Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників, зокрема соціально-демографічними викликами, динамікою нормативно-правових документів, концептуальною трансформацією моделі адаптивного спорту. Так, стрімке зростання кількості осіб з інвалідністю та осіб з обмеженнями повсякденного функціонування

внаслідок бойових дій (як серед ветеранів, так і серед цивільного населення) вимагає негайного впровадження ефективних методик адаптивного спорту. Фізична активність стає ключовим ресурсом для посттравматичного зростання та повернення постраждалих до активного життя в громаді. Крім того, Оновлення законодавства, зокрема Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (редакція 2025 р.), вводить поняття «адаптивний спорт», проте залишає поза увагою термін «адаптивне фізичне виховання». Це створює методичний вакуум у закладах освіти, де педагоги змушені працювати без належного законодавчого підґрунтя, що ускладнює системну роботу з учнівською молоддю.

Існуюча система фокусується переважно на дорослому населенні (18+), залишаючи освітній етап життя людини без належної нормативної підтримки адаптивного фізичне виховання. Це перериває ланцюг безперервної реабілітації та підготовки дитини до самостійного життя та занять адаптивним спортом у майбутньому. Необхідність переходу від медичної моделі реабілітації до соціальної концепції «спорту заради розвитку» вимагає нового наукового осмислення. Адаптивний спорт сьогодні слід розглядати не як підготовку до паролімпійських рекордів, а як інструмент досягнення соціальної та матеріальної незалежності особистості.

Таким чином, розв'язання проблеми термінологічної гармонізації та інтеграції адаптивного спорту в систему фізичного виховання є стратегічним завданням для забезпечення безбар'єрності українського суспільства та ефективної ресоціалізації постраждалих внаслідок війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори наукової статті «Сучасні підходи до розвитку адаптивного спорту та фізичного виховання в Україні: концепція гібридної моделі» розглядають концептуальні засади формування «гібридної моделі» розвитку адаптивної фізкультурно-спортивної діяльності. Серед них перехід від розрізненого використання термінів «адаптивна фізична культура» та «адаптивний спорт» до інтегративного поняття «адаптивна фізкультурно-спортивна діяльність», що спрямоване на підвищення якості життя, соціальна інклюзія, реалізація потенціалу [4, с. 7-16].

Українські науковці С. Лазоренко, М. Чхайло, В. Ворона запропонували широке трактування адаптивного спорту не просто як фізичної активності, а як соціокультурного явища. Основний акцент зміщено з суто технічних тренувань на психологічну та соціальну трансформацію особистості. Автори структурували термінологічне поле через п'ять засадничих принципів – історизму (розуміння еволюції спорту для забезпечення мирного співіснування), гуманізму (визнання абсолютної цінності особистості незалежно від нозології), соціалізації (шлях до професійного навчання та матеріальної незалежності), оздоровчий (компенсація втрачених функцій та підвищення резистентності), гедонізму (радість від перемог та комунікації з «олімпіоніками»). Адаптивний спорт тут виступає не як «лікувальна фізкультура», а як платформа для самоактуалізації [11, с. 45–51].

Ще одним дослідженням став аналіз стратегій впровадження адаптивного спорту в освітній простір. Т. Кравченко обґрунтовує адаптивний спорт як фундамент інклюзивної освіти, виокремлюючи практичні методи інтеграції дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітнє середовище. Авторка виділяє декілька стратегічних рівнів адаптації, що базуються на індивідуальному підході, а саме використання гнучких навчальних планів, зміну правил гри (зниження швидкості, полегшене обладнання) та адаптацію вправ під фізичні можливості дитини.

Науковиця доводить, що успіх інклюзії залежить від синергії між усіма учасниками процесу., зокрема педагогами, батьками та громадським сектором – проведення просвітницьких кампаній є ключовими для дестигматизації та формування

толерантного суспільства. На її думку, адаптивний спорт виконує комплекс функцій, що виходять за межі фізичного розвитку: психологічну (підвищення самооцінки, подолання тривожності та формування «нескореного духу»), соціальну (запобігання ізоляції, виховання навичок командної роботи та емпатії у всіх учнів) тощо [10].

І. Когут а власному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту визначила термінологічне та ідеологічне підґрунтя адаптивного спорту, обґрунтовано використання терміна «особи з інвалідністю» замість «інвалід», а філософська зміна пріоритетів – спочатку людина (індивід), а потім її особливості. Описана структура адаптивної фізичної культури, визначено шість основних складових, які є водночас самостійними та взаємопов'язаними. Зокрема, адаптивне фізичне виховання - формування базових навичок у дітей з ООП; адаптивний спорт – від оздоровчого рівня до спорту вищих досягнень [9, с. 7-9].

У науковому дискурсі сформувалася окрема група досліджень, яка детально розглядає генезис та практичну імплементацію адаптивного спорту як ключового інструменту реабілітації ветеранів війни. Ці праці аналізують міжнародний досвід – від клінічної моделі Сток-Мандевіля до сучасних інклюзивних систем на кшталт Warrior Games та Invictus Games, – обґрунтовуючи їхню ефективність у відновленні фізичного здоров'я та соціальної ідентичності воїнів.

Стаття «Трансформація адаптивного спорту для ветеранів МВС: міжнародний досвід та стратегічні орієнтири для України» присвячена дослідженню генезису адаптивного спорту як ключового інструменту реабілітації ветеранів, аналізуючи шлях від медичної процедури до інструменту публічної дипломатії та культурної норми. Проаналізована гібридна модель організації адаптивного спорту, а саме поєднання стабільності державних інституцій (досвід США) з інтенсивністю соціальної інклюзії та децентралізації (досвід Ізраїлю та Хорватії). Виокремлена потреба законодавчої чіткості щодо статусу ветерана та механізмів фінансування спортивної інфраструктури. Наголошено на зміна парадигми – перехід від радянської моделі «опіки пацієнта» до інклюзивної моделі «атлета та лідера» [5].

Ще однією роботою стало дослідження О.Базильчука, в який він визначає адаптивний спорт як універсальну систему, що підлаштовується під індивідуальні потреби учасників (травми спинного мозку, ампутації тощо), забезпечуючи не лише фізичне відновлення, а й повну соціальну реінтеграцію ветеранів. Автор виділяє три фундаментальні напрями впливу: реабілітаційну функцію, в якій спорт виступає як логічне продовження медичної допомоги; психологічну підтримку (боротьба з ПТСР та депресією, трансформація ідентичності, емоційний досвід); соціальну інтеграцію (подолання ізоляції, соціалізація, допомога у переході цивільного життя). На переконання автора, адаптивний спорт в Україні трансформується з вузькоспеціалізованої методики в нову суспільну цінність. Він є «містком», який дозволяє ветерану повернутися до активного життя, знайти підтримку та реалізувати свій потенціал у цивільному суспільстві [3, с. 242-247].

Аналіз представлених джерел свідчить про системний підхід сучасних дослідників до розв'язання проблем адаптивного фізичного виховання у різних аспектах: від теоретичного обґрунтування до практичної корекції. Роботи О. Петрухнова, Є. Громко закладають фундаментальну базу, визначаючи сутність, принципи та специфічні види адаптивної фізичної культури як невід'ємної складової сучасної освіти [12, с. 179]. Особливу цінність для гуманізації освітнього простору мають розвідки А. Турчака та О. Маркової, які розглядають АФВ крізь призму соціальної справедливості, підкреслюючи рівні права на розвиток для всіх категорій населення [14, с. 341]. Практична значущість напряму деталізована у дослідженні О. Форостян, де на прикладі дітей із порушеннями слуху доведено ефективність адаптивних методик у корекції рухової сфери. У сукупності ці праці формують цілісне уявлення про адаптивне фізичне виховання як

дієвий інструмент інклюзії та фізичної реабілітації в умовах трансформації сучасної педагогічної науки [15, с. 197].

Виділення невирішеної частини проблеми. Попри значну кількість наукових праць, присвячених даній проблемі та активне оновлення нормативної бази, поза увагою дослідників залишається низка критичних аспектів, що створюють перешкоди для ефективної трансформації галузі. Серед них законодавчо-термінологічний дисонанс. Адже, у той час як закон оперує поняттям «адаптивний спорт», педагогічна практика в закладах освіти потребує саме «виховання» як ширшого процесу. Ця розбіжність призводить до того, що робота вчителя в інклюзивному класі не має чітко визначеного правового статусу та методичних стандартів, відмінних від спорту вищих досягнень.

Невирішеною залишається проблема спадкоємності між освітнім етапом (школа/ЗВО) та подальшою соціалізацією через адаптивний спорт. Оскільки правове поле фокусується на повнолітніх особах, механізм підготовки дитини до майбутніх занять адаптивним спортом за місцем проживання (згідно зі ст. 27 Закону) залишається розмитим та не системним. У науковому дискурсі та практичній діяльності спостерігається помилкове ототожнення адаптивного спорту виключно з параолімпійським рухом. Недостатньо розкритою є роль адаптивного спорту як засобу посттравматичного зростання для ветеранів війни та постраждалих цивільних осіб, де спорт виступає не як змагання за рекорди, а як ресурс для відновлення повсякденного функціонування.

Крім того, залишається малодослідженим питання практичної реалізації ідеї «спорту заради розвитку» на рівні місцевого самоврядування. Потребує деталізації зміст діяльності центрів фізичного здоров'я саме в контексті адаптивного спорту, а не загальної фізкультурно-оздоровчої роботи. Розв'язання цих аспектів є необхідним для створення цілісної системи, де адаптивне фізичне виховання в освітніх закладах стане природним фундаментом для успішного залучення особи до адаптивного спорту протягом усього життя.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та нормативно-правовий аналіз інтеграції адаптивного спорту в систему фізичного виховання України, розкриття змісту концепції «спорту заради розвитку» як фундаменту для соціальної адаптації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, а також обґрунтування необхідності легітимізації терміну «адаптивне фізичне виховання» для подолання вікового та правового розриву в інклюзивному освітньому просторі.

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні трансформації галузі фізичного виховання згідно з сучасними викликами. Вперше виявлено суперечність між законодавчим терміном «адаптивний спорт» та академічним поняттям «адаптивне фізичне виховання», що окреслило правовий і віковий розрив в інклюзивній освіті. Дістало подальшого розвитку трактування адаптивного спорту як системи «спорту заради розвитку», що в умовах війни стає інструментом накопичення психоемоційних і фізичних ресурсів особистості. Обґрунтовано роль адаптивного фізичного виховання як «містка» від медичної реабілітації до соціальної самоактуалізації. Аргументовано розширення об'єктів впливу адаптивного спорту, куди, крім осіб з інвалідністю (18+), залучено ветеранів та цивільне населення з обмеженнями функціонування.

Практичне значення. Результати дослідження спрямовані на вдосконалення освітнього процесу та соціальної політики. Вони слугують підґрунтям для змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» щодо легітимізації АФВ та нормативного врегулювання праці педагогів. Запропоновані дефініції дають змогу вчителям і реабілітологам точно добирати методики відповідно до стадії адаптації особи. Аналіз ст. 27 Закону надає громадам орієнтири для створення центрів фізичного здоров'я та програм рекреації для ветеранів і постраждалого населення. Теоретичні

положення можуть бути інтегровані у навчальні плани підготовки фахівців за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», а запропонований підхід – у плани індивідуальної реабілітації постраждалих внаслідок бойових дій.

Методологія

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження слугує комплекс методів, як-от: теоретичні – загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування та конкретизація, систематизація, узагальнення тощо); конкретно-наукові: метод термінологічного аналізу (сприяв визначенню етимології базових понять та термінів, їх системного підпорядкування та актуальності); проблемно-хронологічний метод (використаний для з'ясування генези адаптивного спорту в часовій послідовності); структурний метод (уможливив розробку структури дослідження); логіко-системний аналіз нормативних актів, наукових публікацій (забезпечив логіку наукового дослідження з метою збирання й підготовки фактологічного матеріалу, процедури постановки завдань, пошуків їх вирішення та отримання результатів); емпіричні методи – для аналітики нормативно-правової та програмно-методичної документації. Застосування окреслених методів забезпечило реалізацію визначених завдань, проведення комплексу дослідницьких операцій, формулювання теоретичних положень та висновків.

Джерела даних. Для формування доказової бази автор використав багаторівневу систему джерел, що поєднує нормативні акти та наукову спадщину – аналіз актуальних редакцій Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (2025 р.) та Закону «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2021 р.) й результатів сучасних українських досліджень (Т. Кравченко, І. Когут, О. Базильчук та ін.), що присвячені темі. Крім того, навчальні посібники та дидактичні розробки з адаптивного фізичного виховання для закладів вищої освіти та центрів реабілітації.

Обмеження дослідження. У роботі окреслено певні рамки, які визначають специфіку висновків. Так, правовий вакуум, адже аналіз обмежений чинною нормативною базою, в якій термін «адаптивне фізичне виховання» юридично не легітимізований, що робить частину пропозицій дискусійними до моменту прийняття змін до законів. Особлива увага приділяється ветеранам війни та постраждалим внаслідок бойових дій, що може дещо зміщувати акцент від інших категорій осіб з інвалідністю (наприклад, з вродженими нозологіями). Висновки щодо ролі територіальних громад ґрунтуються на законодавчих вимогах, проте реальна спроможність місцевих центрів фізичного здоров'я реалізувати ці програми в умовах дефіциту ресурсів потребує окремого емпіричного вивчення.

Результати

Аналізуючи нормативно-правову базу України, варто зауважити, що на сьогодні термін «адаптивне фізичне виховання» не має офіційного закріплення у вітчизняному законодавстві. Натомість законодавство оперує поняттям «адаптивний спорт», який визначається як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на залучення осіб з інвалідністю та/або осіб з обмеженням повсякденного функціонування до занять фізичною культурою. Метою такої діяльності є не лише фізичне відновлення, а й досягнення соціальної та матеріальної незалежності, соціально-трудова адаптація, інтеграція в суспільство, а також забезпечення ведення самостійного способу життя та залученості до місцевої спільноти [7]. Зазначимо також, що в змісті вище означеного закону адаптивний спорт не входить у перелік напрямів спорту [там само].

Крім того, стаття 27 «Фізкультурно-оздоровча діяльність та заняття адаптивним спортом за місцем проживання та відпочинку громадян» редакції 17.04.2025 р. закону України «Про фізичну культуру і спорт» визначає відповідальність місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування за забезпечення умов для занять

адаптивним спортом за місцем проживання та відпочинку громадян й його здійснення за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів. Задля реалізації запропоновано створення центрів фізичного здоров'я населення, будівництво спортивних споруд та співпраця з громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості та іншими закладами фізичної культури і спорту [там само].

Розглянемо офіційне визначення вагомих дефініцій в контексті дослідження. Так, згідно положень закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2021 р.) особа з інвалідністю – це повнолітня особа зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій в порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність; а особа з обмеженнями повсякденного функціонування – це особа, яка внаслідок стану здоров'я або старіння втратила або може втратити здатність до участі у активності (заняттях) [6].

Тобто, розглядаючи адаптивний спорт, ми визначаємо об'єктами впливу осіб старше 18 років із стійким обмеженням життєдіяльності або з обмеженнями повсякденного функціонування.

Хоча законодавство України робить важливий крок у визначенні адаптивного спорту та забезпеченні умов для нього, акцентуючи вік (18 р.) воно залишає поза увагою саме освітній етап життя людини. Легітимізація впровадження терміну «адаптивне фізичне виховання» дозволить нормативно закріпити роботу педагогів у закладах освіти, що є необхідною передумовою для подальшого успішного залучення осіб до адаптивного спорту.

Водночас у сучасному науковому середовищі спостерігається певна термінологічна розбіжність між нормативними актами та академічною практикою. Попри відсутність легальної дефініції, термін «адаптивне фізичне виховання» активно використовується у значній кількості наукових публікацій та дидактичних матеріалів. Це свідчить про те, що наукова спільнота розглядає адаптивне фізичне виховання як ширший педагогічний процес, який є фундаментом для подальшого залучення особи до адаптивного спорту, що підкреслює необхідність гармонізації термінологічного апарату в освітній та законодавчій сферах.

Необхідно наголосити, що термін адаптивне фізичне виховання знаходить у працях українських науковців різне тлумачення. Так, навчальний посібник укладачів Т. Осадченко, А. Семенов, В. Ткаченко називає адаптивне фізичне виховання наукою, що вивчає різні аспекти фізичного виховання людей, які втратили на тривалий час або назавжди будь-які функціональні можливості, в тому числі рухові [1, с.9]. Такої ж думки укладач Н. Борецька [2].

Проте, Т. Осадченко, А. Семенов, В. Ткаченко асоціюють адаптивний спорт з спортом інвалідів, що переслідує мету – формувати у людей з обмеженими фізичними можливостями високу спортивну майстерність і досягнення ними найвищих результатів у різних видах змагальної діяльності людей, які мають аналогічні проблеми зі здоров'ям. Крім того, в тексті виокремлено три головних напрями: «параолімпійський рух, Спеціальну олімпіаду та Всесвітні ігри глухих («Тихі ігри»), які охоплюють інвалідів практично всіх нозологій» [1, с.11].

Н. Борецька, ототожнюючи адаптивне фізичне виховання з адаптивною фізичною культурою, виділила дві узагальнені групи завдань АФК:

I група (базується на особливостях людей із відхиленнями здоров'я та (чи) інвалідів (осіб з інвалідністю – М.М) – корекційні, компенсаторні і профілактичні завдання щодо порушень опорно-рухового апарату (поставка, плоскостопість, ожиріння тощо), сенсорних систем (зору, слуху), мовлення, інтелекту, емоційно-вольової сфери, соматичних функціональних систем тощо;

II група – освітні, виховні, оздоровчо-розвиваючі завдання [2].

Укладачка посібника виокремила види адаптивної фізичної культури: адаптивне фізичне виховання – що задовольняє потреби індивіда з відхиленнями стану здоров'я в його підготовці до життя, побутової та найменшої трудової діяльності;

- адаптивний спорт – вид, що задовольняє потреби само актуалізації особистості, у максимально можливій самореалізації власних здібностей, зіставленні їх зі здібностями інших людей; потреби в комунікативній роботі та соціалізації;

- адаптивна рухова рекреація – вид, що дозволяє задовольнити потреби людини з відхиленнями стану здоров'я у відпочинку, розвагах, цікавому проведенні дозвілля, зміні вигляду, отриманні задоволення, у спілкуванні [2, с.14].

Дослідники О. Сабіров та С. Абрамов трактують адаптивне фізичне виховання як проект фізіологічної підготовки, розроблений для задоволення індивідуальних рухових та емоційних потреб, зумовлених інвалідністю [13, с.193].

А видами адаптивного фізичного виховання авторами статті названі

- адаптивне «фізіологічне» виховання – спрямоване на формування в осіб із відхиленнями у стані здоров'я комплексу спеціальних знань, життєво необхідних рухових вмінь та навичок.

- адаптивний спорт – передбачає залучення осіб з інвалідністю до змагальної діяльності та спеціальної підготовки для досягнення спортивних результатів.

- адаптивна фізична рекреація – спрямована на задоволення потреб людини у відпочинку, розвагах, цікавому дозвіллі та зміні виду діяльності для підтримки емоційного та фізичного тону.

- адаптивна рухова реабілітація – процес відновлення за допомогою засобів фізичної культури та масажу функцій організму, які були втрачені або тимчасово порушені внаслідок захворювань чи травм [13, с. 192–195].

У контексті сучасного наукового дискурсу важливо підкреслити, що адаптивний спорт не слід ототожнювати виключно зі спортом вищих досягнень чи жорсткою змагальною діяльністю. Насамперед це цілеспрямована фізична рухова активність, що забезпечує залучення осіб з інвалідністю та осіб з обмеженням повсякденного функціонування до занять фізичною культурою. Використання терміну «спорт» у цьому випадку розглядається крізь призму концепції «спорту заради розвитку», спорту для всіх [8, с.22]. Згідно з цією ідеєю, виконання фізичних вправ та ведення здорового способу життя спрямоване на формування нової цінності – поєднання фізичної підготовки зі створенням додаткових ресурсів, необхідних людині у її повсякденному житті. Таким чином, адаптивний спорт виступає не як інструмент для встановлення рекордів, а як засіб відновлення життєдіяльності та досягнення соціальної незалежності.

Спираючись на аналіз законодавства та наукових джерел, нами запропоновано узагальнене визначення адаптивного спорту, структуроване за його сутнісним змістом. Адаптивний спорт – це специфічний вид діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, який інтегрує педагогічні, реабілітаційні та соціальні аспекти для залучення осіб з інвалідністю або обмеженням повсякденного функціонування до систематичної рухової активності.

У контексті змісту, цей термін розкривається через ключові компоненти. Об'єктами впливу стають повнолітні особи (від 18 років), які мають стійке обмеження життєдіяльності або внаслідок стану здоров'я чи старіння втратили/можуть втратити здатність до активної участі у повсякденних заняттях. Мета адаптивного спорту виходить за межі суто фізичного оздоровлення та охоплює широкий спектр соціально-гуманітарних цілей:

- сприяння відновленню фізичного стану для досягнення та підтримання соціальної та матеріальної незалежності;

- забезпечення соціально-трудової адаптації та повної інтеграції особи в суспільство;

- надання психологічної реабілітації та підтримка ментального здоров'я;

- забезпечення можливості ведення самостійного способу життя та активної залученості до життя місцевої спільноти.

Відповідно, засобами реалізації – фізичні адаптовані вправи, що орієнтовані на функціональне відновлення, а не на спортивний результат.

Важливо зауважити, що в контексті змісту адаптивний спорт виступає як інструментальна база. Якщо параолімпійський спорт спрямований на «досягнення», то зміст адаптивного спорту в Україні – це залучення та відновлення. Зміст адаптивного спорту в Україні де-юре (згідно із законом) зміщений у бік соціальної реабілітації, що робить його критично важливим складником системи «спорту для всіх», де фізична культура є ресурсом для щоденного виживання та розвитку, а не лише майданчиком для змагань.

Варто акцентувати, що в межах закону адаптивний спорт не є частиною традиційного переліку напрямів спорту, що підкреслює його особливий статус як соціально-реабілітаційної діяльності. Це дозволяє розглядати його не як арену для рекордів (що притаманно параолімпійському руху), а як простір для самоактуалізації особистості та подолання бар'єрів повсякденного функціонування.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Проведений концептуальний аналіз нормативно-правової бази та науково-методичної літератури дозволяє інтерпретувати сучасний стан впровадження адаптивного спорту в Україні через призму певних положень. Так, результати аналізу свідчать про те, що законодавче закріплення «адаптивного спорту» замість традиційних реабілітаційних заходів маркує перехід від медичної моделі інвалідності до соціальної. Ми інтерпретуємо це як визнання суб'єктності особи: фізична активність тепер розглядається не лише як засіб корекції дефекту, а як інструмент накопичення життєвого ресурсу. Це корелює з концепцією «спорту заради розвитку», де рухова діяльність є фундаментом для соціальної та матеріальної незалежності.

В умовах сьогодення адаптивний спорт набуває стратегічного значення як фундаментальний інструмент комплексної реабілітації ветеранів війни та цивільного населення, що зазнало поранень або обмежень повсякденного функціонування внаслідок бойових дій. Завдяки залученню до адаптивних видів рухової активності постраждалі особи отримують можливість не лише відновити втрачені фізичні кондиції, а й ефективно подолати наслідки посттравматичних стресових розладів, інтегруватися у нові соціальні групи та сформувати стійку психологічну базу для ведення самостійного, незалежного способу життя. У цьому контексті адаптивний спорт виступає дієвим механізмом переходу від статусу «пацієнта» до статусу «активного члена громади», де фізична культура стає головним ресурсом для посттравматичного зростання. Ще одним викликом постає потреба подолання «нормативного вакууму». Виявлена термінологічна розбіжність між законом (де акцент на 18+ роках) та потребами освітньої системи вказує на те, що адаптивне фізичне виховання має стати інституційним «містком». Ми інтерпретуємо АФВ як підготовчий етап, без якого реалізація статті 27 Закону «Про фізичну культуру і спорт» буде ускладнена. Без належної педагогічної бази в шкільні роки, особи з інвалідністю (включаючи постраждалих дітей) можуть бути не готовими до активного залучення в адаптивний спорт за місцем проживання.

Отримані результати підкреслюють, що відповідальність місцевих громад (згідно з редакцією закону від 17.04.2025 р.) не повинна обмежуватися лише будівництвом споруд. Інтерпретуючи засоби реалізації, ми наголошуємо на важливості методичного

супроводу. Адаптивний спорт у громаді має сприйматися не як професійна спортивна діяльність, а як «спорт для всіх», що забезпечує психологічне розвантаження та підтримку ментального здоров'я в умовах пост воєнного відновлення.

Важливо зауважити, що без офіційної легітимізації терміну «адаптивне фізичне виховання» у законі, існує ризик формального підходу до інклюзії в школах. Інтерпретація наукових поглядів доводить, що асоціація адаптивного спорту виключно з параолімпійським рухом може відштовхнути частину здобувачів освіти, які не мають на меті спортивних рекордів, але потребують рухової адаптації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у системному аналізі та теоретичному обґрунтуванні термінологічної трансформації галузі фізичного виховання в умовах сучасних суспільних викликів. Вперше розкрито суперечність між нормативним закріпленням терміну «адаптивний спорт» (згідно з редакцією Закону України від 17.04.2025 р.) та академічним дискурсом щодо «адаптивного фізичного виховання», що дозволило визначити правовий та віковий розрив у системі інклюзивної освіти України.

Дістало подальшого розвитку трактування адаптивного спорту не як змагальної діяльності, а як цілісної системи «спорту заради розвитку». Доведено, що в умовах воєнного стану цей вид діяльності трансформується у базовий інструмент накопичення фізичних та психоемоційних ресурсів особистості для її повсякденного функціонування.

Аргументовано специфіку об'єктів впливу адаптивного спорту в сучасних реаліях, до яких, окрім осіб з інвалідністю (18+), включено цивільне населення та ветеранів війни з обмеженнями повсякденного функціонування, що розширює соціально-педагогічні межі застосування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення освітнього процесу та соціальної політики на різних рівнях. Результати дослідження можуть бути використані як підґрунтя для внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» з метою офіційної легітимізації терміну «адаптивне фізичне виховання», що дозволить нормативно врегулювати роботу педагогів у закладах загальної середньої та вищої освіти. Розроблені дефініції та розмежування видів дозволяють фахівцям (вчителям фізичної культури, тренерам, реабілітологам) більш точно підбирати методики впливу залежно від стадії адаптації учня/студента – від корекції конкретних порушень до підготовки до інклюзивних спортивних змагань. Аналіз статті 27 Закону України дає практичні орієнтири для створення центрів фізичного здоров'я та планування бюджетних видатків. Наголос на «спорті заради розвитку» дозволяє громадам створювати програми рекреації, орієнтовані на реальні потреби ветеранів війни та постраждалого цивільного населення.

Теоретичний матеріал статті може бути включений до навчальних програм підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», забезпечуючи майбутніх фахівців розумінням сучасної філософії адаптивного спорту. Запропонований підхід до адаптивного спорту як засобу відновлення соціальної незалежності дозволяє інтегрувати спортивно-масову роботу в загальний план індивідуальної реабілітації постраждалих внаслідок бойових дій.

Висновки

Констатовано наявність розриву між законодавчим апаратом та академічною практикою України. У той час як чинне законодавство оперує терміном «адаптивний спорт», наукова спільнота обґрунтовує необхідність легітимізації поняття «адаптивне фізичне виховання». Останнє розглядається як фундаментальний педагогічний процес, що є необхідною передумовою для успішної соціалізації та подальшого залучення особи до спортивної діяльності. Встановлено, що згідно із Законом України «Про

фізичну культуру і спорт» (в редакції 2025 р.), адаптивний спорт де-юре не належить до традиційних напрямів спорту, а визначається як специфічна соціально-реабілітаційна діяльність. Його зміст зміщений від змагальної парадигми (досягнення рекордів) до концепції «спорту заради розвитку», де рухова активність стає ресурсом для відновлення життєдіяльності, забезпечення самостійності та інтеграції особи в громаду.

Аналіз нормативних актів («Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», «Про фізичну культуру і спорт») виявив правовий вакуум щодо системного залучення до адаптивного спорту осіб шкільного віку, оскільки законодавчі визначення здебільшого акцентують увагу на повнолітніх особах (18+). Це підкреслює критичну потребу в офіційному впровадженні адаптивного фізичного виховання в освітню систему України як цілісної системи підготовки дитини з особливими освітніми потребами до активного життя. Доведено необхідність розрізнення адаптивного спорту, лікувальної фізичної культури та параолімпійського руху. Якщо лікувальна фізична культура фокусується на біологічному відновленні ураженої системи, а паралімпійський спорт – на спортивній майстерності, то адаптивний спорт спрямований на самоактуалізацію особистості. Він виступає «місточком» між медичною реабілітацією та повноцінною соціальною залученістю.

Подальше впровадження адаптивного фізичного виховання потребує не лише гармонізації термінології, а й створення інклюзивної інфраструктури на місцях (центрів фізичного здоров'я, спеціалізованих споруд), що фінансуються з місцевих бюджетів. Це дозволить трансформувати адаптивний спорт із теоретичної дефініції у дієвий механізм «спорту для всіх», забезпечуючи право кожної особи на безбар'єрне фізичне самовираження.

Список використаних джерел

1. Адаптивне фізичне виховання : навч. посіб. / уклад.: Т. М. Осадченко, А. А. Семенов, В. Т. Ткаченко. Умань : Візаві, 2014.
2. Адаптивне фізичне виховання : навч.-метод. посіб. / уклад. Н. О. Борецька. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2019. 216 с.
3. Базильчук О. Роль адаптивного спорту у соціалізації ветеранів із фізичними травмами. *Physical culture and sport: scientific perspective*. 2025. Т. 2, № 1. С. 242–247. URL: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).96](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96) (дата звернення: 22.02.2026).
4. Базильчук О., Чопик Т. Сучасні підходи до розвитку адаптивного спорту та фізичного виховання в Україні: концепція гібридної моделі. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE*. 2025. № 3. С. 7–16. URL: <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.1> (дата звернення: 22.02.2026).
5. Буряк С., Дячук В., Сідельніков І., Сушков О. Трансформація адаптивного спорту для ветеранів МВС: міжнародний досвід та стратегічні орієнтири для України. *Академічні візії*. 2025. № 49. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2653> (дата звернення: 22.02.2026).
6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 22.02.2026).
7. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 22.02.2026).
8. Качан О. А., Пристинський В. М. Концепція «Спорт заради розвитку» у фізкультурно-оздоровчій і спортивно-масовій роботі закладів загальної середньої освіти : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2022. 162 с.
9. Когут І. О. Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивної фізичної культури в Україні (на матеріалі адаптивного спорту) : автореф. дис. ... д-ра наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 / Нац. ун-т фіз. вихов. і спорту України. Київ, 2016. 44 с.

10. Кравченко Т. П. Аналіз міжнародного досвіду впровадження адаптивного спорту в систему інклюзивної освіти. Педагогічна Академія: наукові записки. 2025. № 14. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14944073> (дата звернення: 22.02.2026).
11. Лазоренко С., Чхайло М., Ворона В. Історичні аспекти становлення адаптивного спорту через призму його загальних принципів. Освіта. Інноватика. Практика. 2024. Т. 12, № 9. С. 45–51. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-007> (дата звернення: 22.02.2026).
12. Петрухнов, О., & Громко, Є. (2025). Адаптивне фізичне виховання: сутність, принципи, завдання та перспективи розвитку. Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення, 177–185. URL: <https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/325864> (дата звернення: 22.02.2026).
13. Сабіров О., Абрамов С. Адаптивна фізична культура. Її види та особливості. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2025. № 5 (192). С. 192–195. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05\(192\).43](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05(192).43) (дата звернення: 22.02.2026).
14. Турчак А.Л., Маркова О.В. (2024). Адаптивне фізичне виховання і соціальна справедливість. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, вип. 214. С. 339-47. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-339-347>
15. Форостян О. І. Адаптивне фізичне виховання в корекції рухової сфери дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. №2. С. 196-200.

References

1. Osadchenko, T. M., Semenov, A. A., & Tkachenko, V. T. (Eds.). (2014). *Adaptyvne fizychnе vykhovannia: navchalnyi posibnyk* [Adaptive physical education: a study guide]. Vizavi.
2. Boretska, N. O. (Ed.). (2019). *Adaptyvne fizychnе vykhovannia: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Adaptive physical education: a teaching manual]. Sukhomlynskyi MNU.
3. Bazylchuk, O. (2025). Rol adaptyvnoho sportu u sotsializatsii veteraniv iz fizychnymy travmamy [The role of adaptive sports in the socialization of veterans with physical injuries]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2(1), 242–247. [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).96](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96)
4. Bazylchuk, O., & Chopyk, T. (2025). Suchasni pidkhody do rozvytku adaptyvnoho sportu ta fizychnoho vykhovannia v Ukraini: kontseptsiiia hibrydnoi modeli [Modern approaches to the development of adaptive sports and physical education in Ukraine: the hybrid model concept]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 3, 7–16. <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.1>
5. Buriak, S., Diachuk, V., Sidelnikov, I., & Sushkov, O. (2025). Transformatsiia adaptyvnoho sportu dlia veteraniv MVS: mizhnarodnyi dosvid ta stratehichni oriientyry dlia Ukrainy [Transformation of adaptive sports for MIA veterans: international experience and strategic guidelines for Ukraine]. *Academic Visions*, (49). <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2653>
6. Law of Ukraine. (2020). Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorov'ia [On rehabilitation in the healthcare sector] (No. 1053-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>
7. Law of Ukraine. (1993). Pro fizychnu kulturu i sport [On physical culture and sports] (No. 3808-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>
8. Kachan, O. A., & Prystynskyi, V. M. (2022). Kontseptsiiia "Sport zarady rozvytku" u fizkulturno-ozdorovchii i sportyvno-masovii roboti zakladiv zahalnoi serednoi osvity [The

"Sport for Development" concept in physical culture, health and mass sports work of general secondary education institutions: a monograph]. Matorin.

9. Kohut, I. O. (2016). Sotsialno-humanistychni zasady rozvytku adaptyvnoi fizychnoi kultury v Ukraini (na materialy adaptyvnoho sportu) [Social and humanistic foundations of adaptive physical culture development in Ukraine (based on adaptive sports)] (Doctoral dissertation abstract). NUPESU.

10. Kravchenko, T. P. (2025). Analiz mizhnarodnoho dosvidu vprovadzhennia adaptyvnoho sportu v systemu inkliuzyvnoi osvity [Analysis of international experience in implementing adaptive sports into the inclusive education system]. Pedagogical Academy: Scientific Notes, (14). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14944073>

11. Lazorenko, S., Chkhailo, M., & Vorona, V. (2024). Istorychni aspekty stanovlennia adaptyvnoho sportu cherez pryzmu yoho zahalnykh pryntsypiv [Historical aspects of adaptive sports formation through the prism of its general principles]. Education. Innovation. Practice, 12(9), 45–51. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-007>

12. Petrukhnov, O., & Hromko, Ye. (2025). Adaptivne fizyчне vykhovannia: sutnist, pryntsypy, zavdannia ta perspektyvy rozvytku [Adaptive physical education: essence, principles, tasks and development prospects]. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naseleennia*, 177–185. <https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/325864>

13. Sabirov, O., & Abramov, S. (2025). Adaptivna fizyчна культура. Yia vydy ta osoblyvosti [Adaptive physical culture. Its types and characteristics]. Scientific Journal of the Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, 5(192), 192–195. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05\(192\).43](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05(192).43)

14. Turchak, A. L., & Markova, O. V. (2024). Adaptivne fizyчне vykhovannia i sotsialna spravedyvist [Adaptive physical education and social justice]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (214), 339–347. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-339-347>

15. Forostian, O. I. (2015). Adaptivne fizyчне vykhovannia v korektsii rukhovoї sfery ditei molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy slukhu [Adaptive physical education in the correction of the motor sphere of primary school children with hearing impairments]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*, (2), 196–200.